

ԱՅԼԵԻԱՅԼԻՔ

ՆԵՐԿԱՅ ԱՆԻՇԵԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Եար. տես Բաղմամպէ, էջ 344)

Բ.

Ուսմկապետական հաստատութիւններուն կը յաւելուն և կը ծառային իբրև սկզբունքներ արդի Գիտութեան միասնութեան, իմաստասիրութեան վարանուծները, Տարվին և Հէքէլ քարոզեցին «կեանքի պայքար» ի վարկածը, որ շուտով դարձաւ տնտեսական սկզբունք մը, միակ շարժառիթը մարդկային գործունէութեան, ձգտումներուն, Գոյութեան պայքարի ընդհանուր գաղափարը միանալով կեանքի ունայնութեան և ընկերային կազմութեան փոփոխման գաղափարներուն՝ կը փոխուի ուրիշին գոյութեան դէմ պայքարի մը, Գիտական շրջանակներէ դուրս ելլելով՝ ձևափոխման վարդապետութիւնը կը պատճառէ մտաւորական արդի անխիտանութիւնը, կը մոզէ անգիտակից ամբոխը և կը զինէ ընկերային դասակարգերը մէկը միմեկին դէմ՝ Ժխտելով ապագայ կեանքի մը յոյսը, փաստելով մարդուն համեստ ծագումը, քարոզելով դասակարգային կռիւ, քնաշրջման առաքեալները կ'առաջնորդեն մարդկութիւնը դէպ ի ճախճախտուններու և որջերու կեանքը, Նախնական մարդն ունէր գոնէ գերբնականի մը գաղափարը, մեռելներու պաշտամունքը, հետեաբար անոնց վերապրումը, մարդկային ճակատագիրը վարող ոգիներու գոյութեան հաւատքը։ Ոչ մէկ հաւատք կը վերացնէ ներկայ մարդը, ո'չ մէկ ուղեցոյց կ'առաջնորդէ զայն։

Օկիւսդ Գօնդ և աշակերտներ, իրենց կարգին, գծեցին մարդկային մտքին սահմանը, ուրկէ անդին անկարելի է ճանաչել։ Բնագաղանկային ներութիւններ անբարոնելի են մեր մտքին։ Կ'ըմբռնենք ինչ որ զգայարաններու տակ կ'իշխայ։ Բաւոր

վերացական անուններ ունայն բաներ են։ Տարիներ վերջ Որէնսը կը հաստատէր նոր սահման մը՝ Անճանաչելին։ Գօնդ անպատասխանատու էր քարոզած վարդապետութեան, Հագիւ թողած էր յիմարանոց՝ ուր վերադարձաւ 1830—1835ին։ Լիդէ, Միւ, Պէրթան, իր ջերմեանդ աշակերտները, հաստատեցին դատարանին առջև իր յիմարութիւնը։ Փիլիսոփայական լըջութեան մերկանալով արհամարհած չէ արկածախնդրութիւններ Գլօթիւտ տը Վլոյի հետ։ Արտանանալով հանրականը մը հետ՝ կ'ապրէր անոր հասցիով՝ Մինչդեռ Որէնսը իր վերջին գործով կը խոստովանի ընդունայն վատնած ըլլալը ուժերուն, կը լքէ Անճանաչելին և կը ճանչնայ ունայնութիւնը տիեզերական մեքենականութեան վարդապետութեան, յոխորտութիւնն իր ընկերաբանական տեսութիւններուն՝։

Այժմ ամբոխը կ'ուղղուի դէպ ի պերկանեան իմաստասիրութիւնը և հոն կը գտնէ փառաբանութիւնն ու ապացուցումը իր քնազդներուն։ Պերկսոն կը քարոզէ քնազդին առաջնութիւնը իմացականութեան կենսական թափը ճիւղաւորուելով կը հասնի մարդուն մէջ իմացականութեան, կենդանիներու մէջ քնազդին։ Ուրկէ բարոյական սկզբունք մը՝ քնազդին գերազանցութիւնը բանականութեան միայն։ Ապահովաբար հեզահամբոյր և կորովաւ միտ իմաստասէրը նման եզրակացութեան մը յանգիլը նկատէ յախուռն, ինչպէս Հէքէլ կը բողոքէր իր վարդապետութեան տխուր ազդեցութիւններուն դէմ։ Անգամ մըն ալ կը բացայայտուի սերտ աղընչութիւնը գաղափարի մը և իր կիրարկման հետեանքներուն։ Մարդը բարձրացաւ քաղաքակրթութեան աստիճաններէն սանձնելով իր անդրադարձ շարժումները, իր ստորնագոյն քնազդները։ Ապաւինելով

1. Dr. Grassset, Esculape 11-9-1911.
2. Herbert Spencer, Faits et Commentaires, Colin 1902.

միայն բնազդներուն՝ կը դառնայ նախնական բարբարոս վիճակին, ուրկէ պրծեցաւ դարաւոր ճիգերով:

Բնդհակառակը Քանդ կը պնդէր կազմել տիեզերական մարդը, վերացական մարդը այսինքն, իր բացարձակ հրամայականով: Բանականութիւնը կ'ընդգծէր պարտականութիւնը և մարդն հնազանդելու էր վրձաւապէս: Անհատական տարբերութիւններն ու մարդկային բնութեան կենդանի մեզտունները նկատի չեն առնուիր: Ահա թէ ինչո՞ւ Քնդոնի քապերկի մտածողին աշակերտները կը դառնան արմատախիւներ ո՛չ միայն հայրենի հողին՝ այլ և մարդկային բնութեան: Կ'անգիտանան ինչ որ են. կ'անգիտանան թէ պաղ իմացականութիւնը անկարող է պարտադրելու և մանաւանդ գործադրել տալու պարտքը՝ եթէ տաք զգացումներ չբարեխառնեն, չկենդանացնեն զայն: Բացարձակ բաժանում զգացման և մտածման, զգացողական և մտածող կարողութիւններու, հարթելով անհատական զանազանութիւնները՝ զարգացնելով դիւանականութեան ոգին: Ժողովուրդի մը բարձրութիւնը սակայն կը կայանայ բուն իսկ անհատներու առանձնայատկութիւններուն մէջ: Դաստիարակութիւնը ձգտելու է՝ ո՛չ թէ հարթելու ամէն անհատականութիւն, այլ ձուլելու, ներդաշնակութիւն մը դնելու անոնց գործունէութեան մէջ: Այսով միայն ծայրահեղութիւնները կը սրբազրուին, իսկական տաղանդները կը բարձրանան:

Այլ զազափարնեբու այս քառսը գտաւ նպատաւոր պայմաններ ընկերային ամէն շարքերու մէջ՝ պատահա՞ն այն է որ նախկին նեցուկները կ'անհետանան հետզհետէ: Աշխարհ կը յառաջադիմէ հսկայաքայլ: Անցեալ դարու վերջին կրկնութիւնը կը նկատուի երկարութիւններ տղու խաղալիքներ. այժմ կը կտրեն անջրպետները, կը միացնեն տարացեղ ազգեր: Ճարտարարուեստը բնաշրջեցաւ ամբողջովին հանքածուխի գիւտով, ընտանեկան և տեղական արհեստներու տեղ կը բարձրանան հսկայ գործարաններու ծխներէջգ-

ները: Պարտաճ և Ամբէռ յարուցին գրեթէ ոչնչութենէ նոր ճարտարարուեստ. ներ՝ գտնելով ելեկտրականութիւնը, որուն կիրարկումներուն եզրը նախատեսել յաւակնութիւն մըն է: Տնտեսական պայմանները հետզհետէ կը դժուարանան և ապրելու բիրտ պէտքը կը շեշտուի անդրաբար: Այս անկայուն վիճակին մէջ ներկայ մարդը կը տատամախ առանց կռուանի: Նախկին մարդուն ճակատագիրը կը վարէին բարեացակամ ոգիներ. միջին դարուն եկեղեցի, ընտանիք և աւատապետ ապականներն էին անհատին: Այժմ եկեղեցիներն ամայացան, իսկ անդին աւատապետութիւնը անհետացած է և ընտանիքը, վերջին ապաստանարանը մարդուն, կը քայքայուի: Հազիւ հասած չափահասութեան դռները մարդն ստիպուած է օրապահիլը ճարելու, ինքնիր վրայ վստահելու, ինքզինքին յենելու: Ինչ որ անհրաժեշտ է այժմ ապրելու և բարձրանալու համար, ո՛չ հարստութիւն, ոչ իմացական փայլուն յատկութիւններ, այլ ինքնավստահութիւն, կորով, դատողութիւն, ձեռներեց ոգի, յարատեւութիւն, որոնց ամբողջութիւնը կը կազմէ Նիւթսմ-Գիլը: Այլ, նախկին դաստիարակութիւնը ընձեռած չէ անհատին այդ յատկութիւնները: Անկարող յաջողիւ կեանքին մէջ՝ ուր կը նետուի անպատրաստ, անկարող գտնելու յենարան մը՝ ներկայ մարդը կը դիմէ միակ ապաւենի մը՝ պետութեան: Ան պէտք է կազմակերպէ նոր հիմքեր վրայ նոր ընկերութիւն մը, որուն իւրաքանչիւր անգամ հաստատարապէս ըմբռնանեն կեանքի վայելքները: Նախկին չաւտուածներն և աւատապետները պիտի փոխանորդուին պետութեամբ: Ընկերային հարցը կը լուծուի միմիայն հիմնայատակ ընելով՝ ինչ որ կը մնայ տակաւին աւատակալ դարերէն: Քանդելու, աւերելու է ամէն հաստատութիւն, որ խոչընդոտ մըն է այդ նուիրական սկզբունքներուն կիրարկման: Ընտանիք, հայրենիք անհետանալու են, որովհետեւ անոնց պատուարներն են անհասարակութեանց՝ անհատներու

և ցեղերու մէջ և համամարդկային շունչ կայ անխիտանութեան՝ ըստ ընկերվարու-
մը կենդանացնելու է ընկերային միջոց- թեան:

ԼՈՐԵՆՍ ԼԿԱ Է ՊԱՐՄԱՆՆԵՐԷՆ մէկը ներ- (Շարունակելի)

ԽՈՐԷՆ ԳԱՐԵԿԵԱՆ

Մ Ա Յ Ր Դ Ի Ի Ա Ն

ՄԻԽԹԱՐԵԱՆՑ ՎԵՆԵՏԿՈՅ. - Ի Ս. ՂԱԶԱՐ

(Շար. տես թագ. 1923, էջ 349)

ԾԲ.

Սուքիաս եպիսկոպոսէ առ Միւթար՝ ցարդ ամենաքիչ թուղթերու հանդիպած էինք Մայրավանքիս ղեւանին մէջ:

Թէ ո՞վ էր այդ եկեղեցականը. — ինձ կը թուէ որ անիկա Պուրսայի նախկին Եպիսկոպոսն ըլլայ, որ « ուղղախոն և յուսամիտ անձ մ'իւր, խողաղասէր, քառական հր-մուտ եկեղեցական ուսմանց և քաջ քարոզիչ »: Ունէր նաև մեծ բարեկամութիւն Եր-Տէր Կոմիտասայ հետ¹, Հաւանօրէն Հոռվմ կը գտնուէր՝ փախչելով արեւելքէն, ինչ-պէս ուրիշներ, նոյն ժամանակի հալածանաց պատճառաւ:

Առաջին անգամն է ուրեմն, որ մեր վաւերաթուղթերու շարքին մէջ կը գետե-ղենք իրմէ հետեւեալ՝ որ կը հայի ծխաական խնդրոյ:

Գիրտպատուելի Միւթար Արայի

Ռիսուսաւանդ ողջոյն. ողջ լինի:

Յայտ առնեմ վերագրեալ տէրութեանդ, Հայոց մշտնոց թարգմանեալ որոնեցինք փորձականութան, գտանք ոչ. մէկ քանի տետր գտանք գրեալ է «[պակասութիւն մաշ-տոցին օրինակեցինք]» առաքեցի սրբութեանդ, հայիս ինչ բան յաւելորդ են գրեալ ջնջեալ, մէկ քանի վարախ թուղտ այլ լուսաւորեալ հոգի Ոսկան Վարդապետի ըստա՞մբայ եղեալ Աստուածաշնչին յաւել կամ պակաս բաներն է գրեալ. խորհրդատուոր մի այլ գտա ձեռագագիր թիւ պատարագի. յառաջ Հոռմա Հայրապետն կու յիշէ յետո կաթողիկոսն. սուրբ տարին մեծ հակառակութիւն եղաւ սանթօֆիցն թէ դուք թիւ պատարագ չունիք. ոմանք ձերայինք կարգաւորաց պատասխանեցին թէ 2 տարի է լէհ ըսկեցին թիւ պատարագ, վերջապէս հաստատեցինք վաղուց Սիւ թիւ պատարագ կայր:

1. Թորոսեան. Վարդ Միւթարայ. Վեհապէհ. էջ 221: